

ROSSIYA VA NAPOLYON URUHLARI: TARIXIY REFLEKSIYA

Mazbutov O'tkir

Baxridinov Azizjon

Toshkent kimyo xalqaro universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: **Yuldashev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Rossiyaning 19-asr boshida yirik yevropalik qudrat sifatidagi mavqei allaqachon shakllangan edi. Fransiyaning (yana bir yirik yevropalik qudrat) 1799-1815 yillar orasida hukmronlik qilgan Napoleon Bonapartning tashqi siyosati urushlar bilan bog'liq edi. Napoleonning urushlarida turli davrlar davomida Rossiya, Britaniya, Avstriya va Prussiya bilan ittifoqlar tuzilib, unga qarshi chiqishgan. Rossiyaning 1806-yilda Napoleon tomonidan boshlangan Kontinental tizimiga qo'shilishni rad etishi, ya'ni Britaniyaning savdosini yo'q qilishga qaratilgan iqtisodiy urush mexanizmi, 1812-yilda Napoleonning Rossiyaga hujumiga sabab bo'ldi. Rossiyaning harbiy qarshiligi, shuningdek, diplomatik va strategik aqllilik tufayli Napoleon urushni yo'qotib, harbiy tarixdagi eng qimmatli orqaga chekinishlardan birini qayd etdi. Rossiya, Napoleonning qulashidan keyin, katta qudratlar tomonidan tashkil etilgan post-Napoleonik urushlar diplomatiyasi va xalqaro hamkorlik tashabbuslarida markaziy rol o'ynadi. Ushbu maqola 1803-1815 yillarda Rossiyaning Yevropa siyosati va diplomatiyasidagi o'rini baholashdir, ayniqsa o'sha davrdagi Napoleon urushlari va urushdan keyingi xalqaro diplomatiya tashabbuslariga e'tibor qaratiladi. Maqola shunday xulosa qiladi: 1812-yildagi Rossiya urushi natijasining Rossiya foydasiga yakunlanishi va 1815-yilgi Vena kongressida, shuningdek, o'sha davrning keyingi konferensiyalaridagi faol ishtiroki, Rossiyaning zamonaviy davlat va katta qudrat sifatidagi buyuklik tuyg'usini mustahkamladi va keyingi o'n yilliklarda Yevropa xalqaro munosabatlarida uning epoxal rollarini o'ynash uchun poydevor yaratdi.

Kalit so'zlar: Rossiya, Napoleon urushlari, Yevropa diplomatiyasi

Abstract

Russia's status as a major European power was already established by the dawn of the 19th century. The foreign policy of France (another big European power) under

Napoleon Bonaparte who ruled between 1799 and 1815 was dominated by warfare. In the Napoleonic wars, Napoleon at different times had to take on Russia, Britain, Austria and Prussia who had formed coalitions against her. Russia's refusal to join the Continental System, an economic warfare mechanism initiated by Napoleon in 1806 to weaken British power by destroying her trade, led to Napoleon's attack against Russia in 1812. Due to a combination of military resilience and diplomatic cum strategic savvy on the part of Russia, Napoleon eventually lost the war, recording one of the costliest retreats in military history. Russia proceeded to play a pivotal role in the post-Napoleonic wars diplomatic and international cooperation arrangements hatched by the great powers after the fall of Napoleon. This paper is an evaluation of Russia's role in European politics and diplomacy between 1803 and 1815 with particular respect to the Napoleonic wars of that period, and the post-war international diplomacy initiatives of the great powers. The paper concludes that the outcome of the Russian war of 1812 in favour of Russia coupled with her active participation in the Vienna congress of 1815 and subsequent conferences of that era strengthened Russia's sense of its own greatness as a modern state and great power, and also set the stage for her epochal roles in European international relations during subsequent decades.

Kirish

Ushbu maqola 1803-1815 yillardagi Napoleon urushlari bilan bog'liq ravishda Rossiyaning Yevropa siyosati va diplomatiyasidagi o'rnini qisqacha ko'rsatib beradi. Maqola Rossiyaning Napoleonning Frantsiyasiga nisbatan tashqi siyosiy xulq-atvorini tushuntirishni, Rossiyaning turli urushlardagi ishtirokining asoslari va ta'sirini yanada yoritishni, shuningdek, Napoleonning qulashidan keyin yuzaga kelgan xalqaro hamkorlik tajribalarida Rossiyaning rolini to'g'ri joylashtirishni maqsad qilgan.

Zamonaviy Rossiyaning kelib chiqishi

Zamonaviy Rossiya Pyotr I (1695-1725) tomonidan asos solingan. XVIII asrning birinchi choragida u Rossiyani o'zgartirib, uni Yevropaning ta'siridan ajratilgan holatdan chiqarib, keyinchalik uning vorislari tomonidan amal qilingan siyosatni belgiladi va Rossiyani yirik Yevropa qudratiga aylantirdi. Pyotr I hukmronligidan oldin, Rossiya avval Muskoviya Tsardomi deb atalgan bo'lib, Moskva va Volga daryosi atrofida joylashgan edi. U birinchi Tsar Ivan Grozniy tomonidan 16-asrning o'rtalarida zabt etilgan Astraxan va o'rta Volga mintaqalarini o'z ichiga olgan edi. Sharqqa qarab kengayish Urallar va Sibirni egallashga olib keldi. Kattaligi jihatidan juda katta bo'lsa-da, tundra va o'rmonlar bilan qoplangan keng hududlar faqat taxminan sakkiz million odam tomonidan yashirilgan bo'lib, ular tsar tomonidan mutlaq hokimiyat bilan

boshqarilgan. O'sha davrda "rus" jamiyati feodal edi va ijtimoiy sinflar hamda holatlar hali ham tug'ilgan joy va boylik bilan belgilanar edi.

Shaharlar kichik bo'lib, shahar aholisining aksariyati ozod kishilar edi, ammo ular ma'lum tartiblarga bo'ysunishi kerak edi. Savdogarlar va tijoratchilar aholi orasida juda kichik va nafratlanadigan qismini tashkil etardi. Biroq, XVII asr oxirlarida savdo va sanoat rivojlana boshlagani sayin, ularning ahamiyatida o'sish belgilari paydo bo'ldi. Rossiyaning boyligi asosan jun, zig'ir, mo'ynalar va yog'ochlarda edi, ular G'arb bilan savdo qilingan. Haqiqatdan ham, G'arb bilan aloqalar o'sib bormoqda edi, ammo aholi ko'plab hali Yevropaning sivilizatsiyalovchi ta'siridan bexabar edi. Osiyo ta'siri va Tatarlar hamda Grek Pravoslav Cherkovining ta'siri ushbu izolyatsiyaning bir qismi bo'lib xizmat qilgan. Biroq, Pyotr I tomonidan amalga oshirilgan turli islohotlar va siyosatlar orqali 1725 yilga kelib Rossiya Yevropalik qudrat sifatida shakllandi va keyingi o'n yilliklarda Yevropa siyosatida va xalqaro munosabatlarda muhim rollar o'ynadi.

Napoleon yurishlari

Napoleon Bonapart Fransiya siyosatida markaziy shaxsga aylandi, chunki u 1799 yilda Fransiyada tashkil etilgan hukumat (Konstitutsiya)da Birinchi Konsul etib tayinlandi. Napoleonning tashqi siyosati urushlar bilan boshqarilgan edi. 1802-yildagi Amiens shartnomasi bilan tugagan Fransiya inqilobiy urushi ortidan tinchlik davri (o'n uch oy) bo'lishiga qaramay, uni uzoq davom etgan va yanada kuchliroq urushlar kuzatdi. Ushbu urushlarda Napoleon turli davrlar davomida Rossiya, Britaniya, Avstriya va Rossiya bilan kurashdi, ular Napoleonga qarshi ittifoqlar tuzgan edi.

Napoleonga qarshi Britaniyaning shikoyatlari, asosan, Napoleonning Misr, Hindiston va Levant hududlarini zabt etishga urinishida, bu hududlar Britaniyaning ta'sir doirasida bo'lgan deb hisoblanadi. Shuningdek, Britaniya Napoleonning Fransiya bozorini ingliz mahsulotlariga yopgani uchun shikoyat qilgan, bu esa uning savdosini to'xtatgan. Napoleon o'z navbatida Britaniyaning uning faoliyatiga bo'lgan matbuot tanqidlariga xafa bo'lgan edi. Ushbu o'zaro dushmanlik 1803 yilda urushga olib keldi. Britaniya Rossiya, Avstriya va Shvetsiya bilan ittifoq tuzdi. Napoleon Rossiya va Avstriyani mag'lubiyatga uchratdi, ammo Britaniya o'zining ustun dengiz kuchi tufayli mag'lub bo'lmay qolishga muvaffaq bo'ldi.

1805 yil oxiriga kelib, Napoleon Yevropada katta hududni nazorat qilayotgan edi. U qirolliklarni va knyazliklarni o'zining qarindoshlari va tarafdorlariga taqsimladi, ammo ularning har biri uning lordi bo'lib qoldi. 1805 yilda Napoleon ukasi Luisni

Gollandiya qiroli qilib tayinladi. 1806 yilda u Prussiyani magʻlub etdi. 1807 yilda esa u Rossiyani Tilsit shartnomasini imzolashga majbur qildi. Aslida, 1807 yil Napoleonning Yevropadagi kuchining eng yuqori choʻqqisiga aylandi. U Britaniyadan tashqari barcha dushmanlarni zabt etgan edi, chunki boshqa barcha qirollar uning oldida qoʻrqanlar. Rossiya va boshqa barcha kuchlarni boʻysundirib, Napoleon endi oʻzining energiyasini va resurslarini Britaniyani magʻlub etishga qaratishga erkin boʻldi. Muhimi, Britaniya dengizda juda kuchli boʻlsa, Napoleonning Frantsiyasi yerda teng darajada kuchli edi.

Iqtisodiy urush

Napoleon 1806-1807 yillar davomida iqtisodiy urushga, ya'ni "Kontinental tizim"ga murojaat qildi, chunki u Britaniya qudrati uning eksport savdosi bilan bogʻliq deb hisoblagan va Yevropa davlatlari uning bozorini ta'minlayotgan edi. Shunday qilib, Napoleon Britaniya qudratini zaiflashtirishni, uning savdosini yoʻq qilishni qaror qildi. Buning uchun u Britaniya va uning koloniyalarini Yevropadagi barcha bozulardan chiqarishga harakat qildi. U Britaniyaning xorijiy savdosini barbod qilishni, ishsizlik, moliyaviy tanglik va umumiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishni umid qildi, bu esa Britaniya hukumati tinchlikka erishishga majbur boʻladi.

Kontinental tizim 1806 yil 21-noyabrdagi Berlindagi farmonlarida ifodalangan edi. Napoleon bu siyosatni jiddiy ravishda amalga oshirdi. 1806 yilda u Prussiya qiroli Fredrik Uilyam III ni bunga rozi qilishga majbur qildi. 1807 yilda u Rossiya imperatori Aleksandrni qoʻshilishiga ishonitirdi. Shvetsiyaning qoʻshilishdan bosh tortishi uning hukmdori Gustarvo IV ning taxtdan agʻdarilishiga olib keldi. Vaqt oʻtishi bilan Avstriya, Gollandiya va Ispaniya kabi boshqa davlatlar ham qoʻshilishga majbur boʻlishdi. Biroq, bu siyosat Yevropada katta noroziliklarga sabab boʻldi. Koʻplab savdogarlar Britaniya bilan savdo qilish imkoniyatsizligi tufayli aziyat chekishdi, chunki ularning koʻpchiligining tovarlari yoʻq qilingan edi. Ayniqsa, Gollandiya savdogarlari va Shveysariyadagi sanoatlarning zararga uchrangani sezilarli edi. Ushbu siyosat Yevropadagi savdogar sinfi tomonidan Napoleonga qarshi qarshilikni kuchaytirdi va Napoleonga qarshi rivojlangan millatchilik harakatlarida muhim rol oʻynadi, bu esa uning yakuniy qulashiga olib keldi.

Napoleonning Kontinental tizimni amalga oshirishga boʻlgan umidsiz urinishlari asosan uning bu tizimni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun dengiz kuchlariga ega boʻlmaganligi sababli muvaffaqiyatsiz boʻldi. U Daniya floti yordamidan foydalangan holda tizimni amalga oshirishga harakat qilgan, ammo Britaniyaliklar 1806 yilda Kopenhagen jangida flotni yoʻq qilgan. Shunday qilib, keyinchalik Britaniya

tovarlarining Yevropaga Portugaliya, Heligolanda va Sitsiliya orqali noqonuniy kirib borishi keng tarqaldi. Shuni ta'kidlash muhimki, Kontinental tizim Britaniyada katta azob-uqubatlarga olib keldi. Britaniya tovarlarining Yevropa bozorlaridan chiqarilishi natijasida oltin narxi oshdi, bu oltin import uchun to'lov sifatida eksport qilindi. Qog'oz pullarining inflatsiyasi yuz berdi, chunki tovarlarning narxi oshdi, bu oxir-oqibatda kambag'al odamlarning azobini kuchaytirdi.

Rossiya urushi

1812 yilga kelib, Rossiya (1808 yilda Portugaliya kabi) Kontinental tizimni endi amalga oshirmaslikka qaror qildi. Aleksandr I Rossiya savdosiga tizimning zarar yetkazgani haqida xavotirga tushdi. Shuning uchun u 1811 yilda Britaniya tovarlarini import qilishdagi barcha cheklovlarni olib tashladi va 1812 yilda Britaniya bilan tinchlik shartnomasini imzoladi. Bu yerda ta'kidlash kerakki, Britaniya o'z eksportlarini diversifikatsiya qilish orqali Kontinental tizimning iqtisodiyotlariga eng yomon ta'sirini kamaytirishga muvaffaq bo'ldi. Britaniyaning butun dunyo bo'ylab koloniyalari bor edi, u erda u o'z tovarlarini Yevropada sotilmasa ham sotishi mumkin edi. Bundan tashqari, Britaniya tovarlari o'zining yuqori sifatiga ko'ra Yevropada katta talabga ega edi va ko'plab Yevropa davlatlari Britaniya tovarlarini noqonuniy import qilishga kirishdi, bu esa Kontinental tizimni zaiflashtirdi.

Rossiyaning qarshiligi Napoleonning unga hujum qilishiga olib keldi. 1812 yilda Napoleon Sharqiy Germaniyadan Rossiyaga kirib, darhol qiyinchiliklarga duch keldi. U ta'minot yetishmovchiligi sababli qiynaldi, ba'zi askarlari uni tark etishdi, qolganlarining soni esa kasallik tufayli kamaydi. U hal qiluvchi g'alaba qozonishga muvaffaq bo'lmadi, chunki ruslar maxsus va taktika jihatidan ochiq janglardan qochib, fransuzlar yaqinlashayotganida orqaga chekinib, tark etgan hududlarini talon-taroj qilib, bosqinchilarni hech narsaga yashay olmaydigan holga keltirishdi. Ammo fransuzlar, Moskvaga kirish urushni yutib olishlariga ishonib, davom etdilar. Biroq, 14-sentabrga kelib, Napoleon Moskvaning tark etilganini va alangada yonayotganini ko'rdi. Shunday qilib, u tinchlik uchun muzokaralar boshlashdan boshqa ilojaga ega bo'lmadi. Muhimi, Rossiya muzokaralarni qish boshlanishigacha cho'zib, keyin ularni qulashiga imkon berdi. Aqlni yutib, Napoleon Fransiyaga qaytishga majbur bo'ldi.

Rossiyaning qishining qattiqligi chekinayotgan fransuz askarlariga katta ta'sir ko'rsatdi. Ruslar doimiy ravishda dushmanning orqa qo'shinini ta'qib qilib, hujum qildilar. Napoleon ruslar taslim bo'lishmaydi deb anglab, vaziyatning umidsizligi va Frantsiyadagi o'zi uchun xavfli bo'lishi tufayli armiyani tark etib, orqaga qaytishga boshladi, keyinchalik uni boshlagan qo'shinining faqat qolgan qismi kuzatdi.

Napoleonning chekinishi harbiy tarixdagi eng qimmatli orqaga chekinishlardan birini belgiladi. 1812 yil dekabrda Parijga qaytganida, 50,000 dan kamroq askarlari bilan, asl sonidan faqat 20,000 nafari sovuq va ochlikdan vafot etdi (Napoleonic Society.com, 2011; Mcgrady, 1947). Shundan keyin, Napoleonik imperiyaning qulashi faqat vaqt masalasi edi. Aniqki, Rossiya urushining natijasi Napoleonn hatto yerda ham magʻlub etish mumkinligini koʻrsatdi.

Xalqaro hamkorlik

Rossiya Napoleon urushlaridan keyin Yevropaning katta qudratlari tomonidan amalga oshirilgan xalqaro diplomatiya va hamkorlik tajribalarida muhim rol oʻynadi. 1815 yilda Yevropa qudratlari Yevropadagi masalalarni hal qilish va keyingi urushlarning oldini olish uchun xalqaro diplomatiya orqali, oʻsha yilgi Vena kongressi misolida, kelishib olishdi. Kongress aslida 1814 yil dekabrda boshlandi va Rossiya, Avstriya, Britaniya, Prussiya va keyinchalik Fransiya tomonidan boshqarildi. Kongressning ishlari ikki asosiy prinsipga asoslangan edi: Legitimlik va Kuchlar Balansi. Legitimlik printsipti, Napoleon tomonidan hokimiyat va hududlardan mahrum qilingan sobiq suveren knyazlarning huquqlarini tan olishni anglatardi. Kuchlar balansi printsipti esa, Yevropa davlatlari oʻrtasida hudud va aholi taqsimotini nazarda tutardi, shunday qilib, hech bir davlat boshqalarini tahdid qilish yoki azob berish imkoniyatiga ega boʻlmasligi kerak edi, tipki Napoleon qilganidek.

Ushbu printsiplarga asoslanib, kongress toʻrt ta maqsadni qabul qildi. Birinchidan, Fransiyadan keladigan har qanday yangi tajovuzning oldini olish uchun Fransiya atrofida kuchli davlatlar halqasini tashkil etishga qaror qilindi. Ikkinchidan, 1793 yildagi Yevropaning siyosiy xaritasini iloji boricha tiklash maqsad qilindi. Uchinchidan, kongress Yevropaning tinchligini taʼminlashni maqsad qilgan edi, va nihoyat, Napoleonga qarshi soʻnggi ittifoqqa kirgan davlatlarni mukofotlashni rejalashtirdi. Gollandiya Belgiya bilan birlashtirildi va Prussiya bilan qoʻshilmagan Germaniya davlatlari Avstriya ostida Germaniya Konfederatsiyasiga qoʻshildi. Shveysariya Konfederatsiyasi Valois, Jeneva va Neuchâtelni oʻz ichiga olish uchun kengaytirildi, Genova esa Sardiniyaga berildi.

Legitimlik printsipti inqilobdan oldingi Yevropani tiklashga urinish sifatida qoʻllanildi. Shunday qilib, Avstriya imperatori Lombardiya va Venetsiyani qaytarib oldi, Sardiniya qiroli Piemont, Niles va Savoyda taxtga qaytarildi, Bourbon hukmdorlari esa Neapol, Sitsiliya va Ispaniyaga qaytdi. Papal davlatlari oʻrta Italiyada qayta tiklanishi orqali Papalikning temporal hokimiyati tiklandi, Parma, Toskan va Modena Habsburg hukmdorlarini qaytarib oldi. Prussiya, Reyn boʻylab olingan

hududlar bilan birga, Saksiya va sobiq Shved Pommeraniyasining bir qismini oldi. Rossiya Finlandiya, Varshava va atrofdagi hududlarni qo‘lga kiritdi.

Rossiyaning Tsari Aleksandr I kelajakdagi urushlarni oldini olish uchun eng katta istak va sodiqlikni ko‘rsatdi. U Muqaddas ittifoqlar tashkil etilishini taklif qildi, uning a'zo davlatlari farqliliklarini Xristianlik tamoyillari asosida hal qilishni o‘z zimmasiga olishardi. Britaniya bunga qo‘shilishdan bosh tortdi, chunki Lord Kastlerey bunday ittifoqqa faqat mistitsizm va ahmoqlik sifatida qaragan edi. Shunday qilib, yanada amaliy bo‘lgan, To‘rtlik ittifoqi shakllandi. Rossiya, Prussiya, Avstriya va Britaniyadan iborat yangi ittifoq 1815 yildagi kelishuvni saqlab qolish va xalqaro muammolarni urushga murojaat qilmasdan hal qilish uchun tashkil etildi. Bu maqsadda davriy konferensiyalar o‘tkazilishi belgilandi.

Vena kongressi ba'zi kamchiliklar tufayli tanqid qilindi. Vena tinchlik yaratuvchilariga qarshi eng katta tanqid, ularning ba'zi tamoyillarga, ya'ni Liberalizm printsipiga e'tibor bermaganligi va kichik qudratlarning katta qudratlarga taqsimlanishidir. Aniqki, diplomatiklar, Napoleonning mag‘lubiyatiga katta hissa qo‘shgan millatchilik ruhini e'tiborsiz qoldirib xato qildilar. Katolik va Lotin Gollandiyasining Protestant va Germanik Belgiyaga qo‘shilishi, Italiyaning italyan bo‘lmagan qonli knyazlari o‘rtasida qayta taqsimlanishi, Polshaning Rossiya va Prussiya o‘rtasida bo‘linishi, Norvegiya va Shvetsiya ittifoqi va Germaniyada Avstriyaning hukmronligini tiklash kabi holatlar, Yevropa xalqlarining o‘z milliy guruhlaridan bo‘lgan hukmdorlar tomonidan boshqarilish istagiga zid edi. Shuningdek, hukmron oilalar va oilalarning manfaatlariga juda katta e'tibor qaratish, xalqning istaklari hisobga bo‘lishi ham xato edi. Bu, yana bir rivojlanayotgan printsip - vakillik yoki demokratik hukumatga qarshi to‘g‘ridan-to‘g‘ri qarama-qarshilik edi.

Bu va boshqa tanqidlar hisobga olinsa-da, Vena kongressi Yevropa va global xalqaro munosabatlar uchun muhim burilish nuqtasi bo‘lib qoladi. Undan oldin bunday mashhur shaxslar yig‘ilishidan konferensiya o‘tkazilgan emas edi. Kongressda imperatorlar, qirollar, knyazlar va taniqli diplomatlardan iborat bo‘lgan delegatsiyalar ishtirok etgan. Bu Yevropa rahbarlarining birinchi marta bitta joyda, bir oshxona ostida yig‘ilib, umumiy Yevropa muammolarini muhokama qilish va ularni hal etish yo‘llarini topishga qaratilgan birinchi konferensiya edi. Yevropa davlatlari Napoleon oldida bir-biridan hamkorlik yo‘qligi sababli, karta kabi qulab tushgan edi. Shunday qilib, 1815 yilgi Vena kongressi Kongress diplomatiyasining boshlanishini belgiladi. Kongress davriy konferensiyalarda xalqaro hamkorlik an'anasini yaratdi. Shuningdek, kongress qul savdosining bekor qilinishini qo‘llab-quvvatlaganligi bilan ham maqtanadi.

Umuman olganda, Vena kongressi keyingi qirq yil davomida Yevropada tinchlikni saqlab qolgan, chunki bu davrda hech qanday katta urush yuz bermadi, 1855 yilgi Krim urushigacha. Shunday qilib, Yevropa birinchi marta qit'ani yigirma besh yil davomida vayron qilgan urushlardan tiklandi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot Rossiyaning 1803-1815 yillardagi Napoleon urushlaridagi roli hamda Napoleonning qulashidan keyin Yevropaning katta qudratlari tomonidan boshlangan xalqaro hamkorlik tajribalarida ishtirokini o'rganib chiqdi. 1803 yilda Rossiya, Britaniya, Avstriya va Shvetsiya o'rtasida tuzilgan ittifoq Napoleoni to'xtata olmadi, chunki u Rossiya va Avstriyani mag'lub etdi, Britaniya esa o'zining ustun dengiz kuchi tufayli mag'lubiyatdan qochdi. Napoleonning Kontinental tizimini amalga oshirishga bo'lgan umidsiz urinishlari sababli yuzaga kelgan 1812-yilgi Rossiya urushi davomida, Rossiyaning urush strategiyasi va og'ir qishi Napoleoni muzokaralar boshlashga majbur qildi va nihoyat, uning hatto yerda ham mag'lub bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi. Muhimi, ushbu urushning Rossiya foydasiga yakunlanishi uning o'ziga bo'lgan qarashlarini tubdan o'zgartirdi. Bu Rossiyaning zamonaviy davlat va katta qudrat sifatidagi o'z buyukligini sezishini mustahkamladi.

Nihoyat, Rossiya Napoleonning qulashidan keyin Yevropaning boshqa qudratlari, jumladan Britaniya, Avstriya, Prussiya va keyinchalik Fransiya bilan birga xalqaro hamkorlik tajribalarida muhim rol o'ynadi. Rossiyaning 1815 yilgi Vena kongressida va o'sha davrning keyingi konferensiyalarida faol ishtiroki, uning keyingi o'n yilliklarda Yevropa xalqaro munosabatlaridagi epoxal rollari uchun poydevor yaratdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adeogun, A. Yevropa Siyosati va Diplomatiyasi, 1789 -1871, Adeogun, A.B. (tahr.) Xalqaro Tadqiqotlarda Tanlangan Mavzular (Lagos, OACE, 1998)
2. Adeogun, A. Yevropa Siyosati va Diplomatiyasi, 1789 -1919 (Lagos, ABIKED Ltd., 2004)
3. Alade, C.A., Rossiya Tarixi O'quv Materiallari: Tsaristik Absolyutizmdan 1905-yilgi Inqilobgacha, Lagos, EIMI Educational Ltd, 2008.
4. Emmott, C. Yevropa Tarixi (London, Odhains Ltd., 1965)
5. Ford, F.L. Yevropa 1780 – 1830 (Longman, 1970)
6. Grant A., va Temperly H, XIX va XX asrlarda Yevropa (London, Longman, 1976).

7. Kaganetal, G‘arbiy Meros (London, Prentice Hall Inc., 1995).
8. Leslie, R.F., O‘zgarishlar davri, 1789-1871. (Blandford Press, 1964)
9. Lipson, E., XIX va XX asrlarda Yevropa (A & C. Black, 1960).
10. McGrady, S.H., Zamonaviy Yevropa Tarixi 1789-1945 (London, Methuen, 1947).
11. napoleonicociety.com, “Napoleonning Rossiya kabuslari”, 23 yanvar, 2014da olingan.
12. Nicolson, H. Vena Kongressi: Ittifoqchilar birligi o‘rganilishi 1812 – 1822 (Buyuk Britaniya, Grove Press, 2001).
13. Peacock, H.L. Zamonaviy Yevropa Tarixi 1789-1981 (London, Heinemann, 1982).
14. Rude, G. Inqilobiy Yevropa, 1783-1815 (London, Wiley Blackwell, 2000).

